

Ime in priimek: Amra Halilović
Program: Primerjalni študij idej in kultur
Modul: Kulturna zgodovina
Mentorica: red. prof. dr. Tanja Petrović
Somentorica: dr. Karmen Kenda Jež

1. Delovni naslov

Jezikovni repertoar in družbeni konteksti sporazumevanja priseljencev iz Bosne in Hercegovine v Sloveniji

[Linguistic Repertoire and Social Contexts of Communication among Immigrants from Bosnia and Herzegovina in Slovenia]

2. Izvleček

Intenzivno priseljevanje prebivalstva iz Bosne in Hercegovine v Slovenijo je prispevalo k oblikovanju številčne večjezične skupnosti, v kateri se v vsakdanjem sporazumevanju prepletata predvsem bosanščina in slovenščina. Prisotnost več generacij priseljencev iz Bosne in Hercegovine in njihovih potomcev omogoča proučevanje značilnosti njihovega jezikovnega repertoarja ter medgeneracijskih razlik v jezikovni izbiri in jezikovni rabi v različnih družbenih kontekstih sporazumevanja.

Doktorska disertacija izhaja iz sociolingvistične teorije jezikov v stiku (Weinreich 1968), ki predstavlja temelj za razumevanje in interpretacijo pojavov, kot so interferenca, kodni preklap in drugi pojavi jezikovnega stika v spontanem govoru. Opira se tudi na teorije večjezičnosti in Gumperzovo (1982) razumevanje jezikovnega repertoarja kot celote jezikovnih različic, katerih raba je povezana z družbenimi odnosi in komunikacijo znotraj skupnosti. Koncept govornih domen, ki ga v slovenskem prostoru na podlagi Fishmanove teorije obravnava Gliha Komac (2008), omogoča proučevanje jezikovne rabe in izbire v različnih področjih družbenega življenja, raziskava pa bo omogočila proučevanje, kako se jezikovna izbira in raba znotraj posamezne govorne domene spreminjata glede na konkretni družbeni kontekst sporazumevanja.

Disertacija bo temeljila na kombinaciji kvantitativnega in kvalitativnega raziskovalnega pristopa. Sociolingvistični vprašalnik bo omogočil vpogled v jezikovno rabo, stališča in samoocene širšega vzorca govorcev, analiza spontanega govora, ki bo temeljila na celodnevem samosnemanju devetih govorcev iz treh družin, pri čemer bo vsako družino predstavljal en pripadnik prve, druge in tretje generacije, pa bo omogočila analizo spontane jezikovne rabe v različnih družbenih kontekstih sporazumevanja.

3. Namen dela

Priseljevanje prebivalstva iz Bosne in Hercegovine v Slovenijo predstavlja enega najpomembnejših in najdlje trajajočih migracijskih tokov v sodobni zgodovini Slovenije. Intenzivneje se je začelo v šestdesetih letih 20. stoletja, vrhunec pa doseglo v sedemdesetih in osemdesetih letih, ko je Bosna in Hercegovina postala glavno izvorno območje priseljevanja v Slovenijo (Josipovič 2006). Kljub pričakovanjem, da se bo po vstopu Slovenije v Evropsko unijo delež priseljencev z območja nekdanje Jugoslavije zmanjšal, je Bosna in Hercegovina ostala ena najpomembnejših izvornih držav priseljevanja (Dolenc 2007). Novejši podatki Statističnega urada Republike Slovenije kažejo, da se je po letu 2011 priseljevanje iz Bosne in Hercegovine ponovno okrepilo, izraziteje po letu 2015. Čeprav se je v času pandemije covid-19

19 začasno zmanjšalo, se je po letu 2021 ponovno povečalo, pri čemer se trend rasti beleži tudi v naslednjih letih.

Raziskava bo temeljila na sociolingvističnih teoretičnih izhodiščih proučevanja jezikov v stiku in večjezičnosti, njene ugotovitve pa bodo interpretirane in umeščene v kontekst dosedanjih sociolingvističnih raziskav jezikovne izbire in jezikovne rabe v večjezičnih okoljih v slovenskem prostoru, zlasti v dela Sonje Novak Lukanovič o jezikovni izbiri in jezikovnem prilagajanju ter raziskave Nataše Gliha Komac o večjezičnosti, sporazumevalni zmožnosti in jezikovni rabi. Kot analitični okvir bo uporabljen koncept govornih domen. Raziskava bo proučevala jezikovno izbiro in jezikovno rabo v različnih govornih domenah ter ugotavljala, kako se znotraj njih spreminjata glede na značilnosti konkretnega družbenega konteksta sporazumevanja, zlasti glede na sogovorca oziroma sestavo udeležencev, temo pogovora, sporazumevalni namen, stopnjo formalnosti ipd.

Predhodna raziskava (Halilović 2011), izvedena med priseljenci iz Bosne in Hercegovine v Sloveniji, je pokazala, da večina pripadnikov skupnosti aktivno uporablja slovenščino in bosanščino ter da se pri njihovi vsakodnevni jezikovni rabi pojavljajo različni pojavi, značilni za jezike v stiku, kot so kodni preklap, interferenca in druge oblike prepletanja jezikov. Raziskava je pokazala tudi visoko stopnjo funkcionalne dvojezičnosti ter opozorila na potrebo po nadaljnjem proučevanju dejavnikov, ki vplivajo na jezikovno izbiro in jezikovno rabo v različnih družbenih kontekstih sporazumevanja.

Namen raziskave je opisati značilnosti jezikovnega repertoarja priseljencev iz Bosne in Hercegovine v Sloveniji in njihovih potomcev ter njegovo povezanost z relevantnimi družbenimi in biografskimi značilnostmi govorcev. Raziskava bo proučevala tudi jezikovno izbiro in jezikovno rabo priseljencev iz Bosne in Hercegovine v Sloveniji in njihovih potomcev v različnih govornih domenah in družbenih kontekstih sporazumevanja ter dejavnike, povezane z njima, zlasti sogovorca oziroma sestavo udeležencev, temo pogovora, sporazumevalni namen, stopnjo formalnosti ipd.

4. Raziskovalna vprašanja in hipoteze

Raziskovalno vprašanje 1

Kakšen je jezikovni repertoar priseljencev iz Bosne in Hercegovine v Sloveniji ter njihovih potomcev v treh generacijah?

Raziskovalno vprašanje 2

Kako različni družbeni konteksti sporazumevanja vplivajo na jezikovno izbiro in jezikovno rabo priseljencev iz Bosne in Hercegovine v Sloveniji ter njihovih potomcev?

Raziskovalno vprašanje 3

Katere podobnosti in razlike v pojavih jezikovnega stika se kažejo med prvo generacijo priseljencev iz Bosne in Hercegovine ter drugo in tretjo generacijo njihovih potomcev v Sloveniji?

Hipoteza 1

Jezikovni repertoar priseljencev iz Bosne in Hercegovine v Sloveniji ter njihovih potomcev bo povezan z njihovimi družbenimi značilnostmi, zlasti z generacijsko pripadnostjo, starostjo, izobrazbo ter značilnostmi njihove jezikovne in življenjske poti.

Hipoteza 2

Jezikovna izbira in jezikovna raba bosta odvisni tako od govorne domene kot od konkretnega družbenega konteksta sporazumevanja, zlasti od sogovorca oziroma sestave udeležencev, teme pogovora, sporazumevalnega namena, stopnje formalnosti in drugih dejavnikov.

Hipoteza 3

Med prvo generacijo priseljencev iz Bosne in Hercegovine v Sloveniji ter drugo in tretjo generacijo njihovih potomcev se bodo razlikovali pojavnost, vrste in funkcije pojavov jezikovnega stika, zlasti kodnega preklopa, interference ter drugih oblik prepletanja bosanščine in slovenščine.

5. Metoda

Empirični del disertacije bo temeljil na kombinaciji kvantitativnega in kvalitativnega raziskovalnega pristopa. Kvantitativni del bo izveden s sociolingvističnim vprašalnikom, kvalitativni del pa bo temeljil na analizi spontanega govora devetih govorcev iz treh družin, pri čemer bo vsako družino predstavljal po en pripadnik prve, druge in tretje generacije. Kombinacija vprašalnika in analize spontanega govora bo omogočila primerjavo med samoocenjeno in spontano jezikovno rabo ter natančnejši vpogled v vzorce jezikovne izbire in jezikovne rabe v različnih družbenih kontekstih sporazumevanja.

5.1. Vprašalnik

Vprašalnik bo predvidoma zajel po 100 anketirancev iz vsake od treh generacij priseljencev iz Bosne in Hercegovine v Sloveniji. Vzorec bo, kolikor bo to mogoče, oblikovan medgeneracijsko, z vključevanjem predstavnikov treh generacij iz istih družinskih linij. Prvo generacijo bodo predstavljali priseljenci, ki so se v Slovenijo priselili v 60., 70. in 80. letih 20. stoletja, drugo generacijo njihovi potomci, tretjo generacijo pa vnuki prve generacije. V tretjo generacijo bodo vključeni vnuki prve generacije, starejši od 15 let, saj so mladostniki vključeni v več različnih družbenih kontekstov sporazumevanja, v katerih prihajajo v stik z obema jezikoma.

V prvem delu bodo pridobljeni osnovni podatki o anketirancih (spol, starost, izobrazba, kraj bivanja, državljanstvo, narodnostna pripadnost in materni jezik) ter podatki o izvoru posameznih družin (prvotni kraj bivanja), morebitni mobilnosti znotraj Republike Slovenije in drugih relevantnih značilnostih njihove jezikovne in življenjske poti. Drugi del vprašalnika bo namenjen ugotavljanju značilnosti jezikovnega repertoarja anketirancev. Obsegal bo vprašanja o jezikih in jezikovnih varietetah, ki jih govorci uporabljajo, ter o sporazumevalni zmožnosti v slovenščini in bosanščini, jezikovni rabi in jezikovni izbiri v različnih družbenih kontekstih sporazumevanja ter stališčih do obeh jezikov. Pri opisu jezikovnega repertoarja bodo upoštevani tudi drugi jeziki in jezikovne varietete, ki jih uporabljajo anketiranci, vendar njihova funkcionalna razslojenost ne bo samostojen predmet analize.

Podatki, zbrani z vprašalnikom, bodo analizirani glede na posamezne družbene in demografske značilnosti anketirancev (npr. generacijska pripadnost, starost, izobrazba, značilnosti jezikovne in življenjske poti). Analiza bo najprej usmerjena v opis značilnosti jezikovnega repertoarja anketirancev in njegove povezanosti z navedenimi družbenimi in demografskimi značilnostmi.

5.2. Analiza spontanega govora

Analizirani bodo zvočni posnetki spontanega govora devetih govorcev iz treh družin, pri čemer bodo iz vsake družine vključeni trije medgeneracijsko povezani govorci, po en pripadnik prve, druge in tretje generacije. Takšna zasnova bo omogočila primerjavo jezikovne rabe med tremi

generacijami, hkrati pa tudi upoštevanje družinske povezanosti kot pomembnega okvira jezikovne rabe ter medgeneracijske komunikacije znotraj posameznih družin. Gradivo bo pridobljeno s celodnevним samosnemanjem, saj takšen način zbiranja podatkov omogoča spremljanje jezikovne rabe v različnih naravno nastalih sporazumevalnih situacijah, z različnimi sogovorci in brez neposredne prisotnosti raziskovalca. Problem vpliva raziskovalne situacije na pridobivanje spontanega govora obravnava tudi Kenda-Jež (2002), ki se pri izbiri terenskih postopkov navezuje na Labovov (1972) opazovalčev paradoks. Primerljivi pristopi so bili uporabljeni tudi v tujih raziskavah, usmerjenih v proučevanje jezikovne variacije glede na sogovorca in situacijo ter v večjezične jezikovne prakse in kodni preklap (Sharma 2011; Schøning in Møller 2009; Hall-Lew in Boyd 2017).

Posebna pozornost bo namenjena jezikovni izbiri in jezikovni rabi ter njuni povezanosti z govorno domeno in značilnostmi konkretnega družbenega konteksta sporazumevanja, zlasti vlogi sogovorca oziroma sestavi udeležencev, temi pogovora, sporazumevalnemu namenu in drugim značilnostim družbenega konteksta sporazumevanja. Pri tem bo kot pomemben okvir upoštevana tudi družinska povezanost med govorci, zlasti medgeneracijska komunikacija znotraj posameznih družin. Analiza spontanega govora bo obravnavala različne pojave, značilne za stik slovenščine in bosanščine, zlasti kodni preklap, interferenco in druge pojave jezikovnega stika v spontanem govoru.

6. Pričakovani rezultati

Raziskava bo omogočila vpogled v jezikovni repertoar priseljencev iz Bosne in Hercegovine v Sloveniji ter njihovih potomcev v treh generacijah, s poudarkom na bosanščini in slovenščini ter njuni rabi. Na podlagi rezultatov sociolingvističnega vprašalnika bo mogoče opisati značilnosti jezikovnega repertoarja anketirancev ter njegovo povezanost z njihovimi družbenimi in biografskimi značilnostmi.

Pričakovati je, da bo raziskava pokazala, da sta jezikovna izbira in jezikovna raba povezani tako z govorno domeno kot s konkretnim družbenim kontekstom sporazumevanja in da se med posameznimi generacijami razlikujeta glede na način in obseg rabe slovenščine in bosanščine. Pričakovati je tudi, da bodo med generacijami ugotovljene razlike v pojavnosti kodnega preklapljanja, interference in drugih pojavov jezikovnega stika, pa tudi, da bo analiza medgeneracijske komunikacije znotraj družinskih linij pokazala spreminjanje jezikovne izbire in jezikovne rabe glede na govorno domeno in konkretni družbeni kontekst sporazumevanja.

7. Izvirni prispevek k znanosti

Doktorska disertacija bo zapolnila pomembno vrzel v raziskovanju priseljencev iz Bosne in Hercegovine v Sloveniji. Dosedanje raziskave priseljencev iz Bosne in Hercegovine v Sloveniji so bile usmerjene predvsem v vprašanja priseljevanja, vključevanja v slovensko družbo, demografskih značilnosti in identitete (Dolenc, Josipovič, Vrečer), medtem ko njihova jezikovna raba in jezikovni repertoar doslej nista bila predmet celovite sociolingvistične raziskave.

Metodološki prispevek raziskave bo v povezovanju kvantitativnega in kvalitativnega raziskovalnega pristopa. Povezovanje rezultatov obeh raziskovalnih metod bo omogočilo primerjavo med samoocenjeno in spontano jezikovno rabo ter celovitejše razumevanje jezikovne izbire in jezikovne rabe bosanščine in slovenščine kot delov jezikovnega repertoarja govorcev. Empirični prispevek disertacije bo v podrobni analizi jezikovne izbire in jezikovne rabe treh generacij pripadnikov iste priseljske skupnosti. Upoštevala bo tudi medgeneracijsko povezanost govorcev iz istih družinskih linij, kar bo omogočilo vpogled v jezikovno izbiro in jezikovno rabo v medgeneracijski komunikaciji znotraj družine.

8. Literatura

Raziskava bo izhajala iz domače in tuje sociolingvistične literature s področja jezikov v stiku, večjezičnosti, jezikovnega repertoarja, jezikovne izbire in jezikovne rabe, govornih domen, kodnega preklopa, interference ter drugih pojavov jezikovnega stika. Pri teoretični in metodološki zasnovi se bo opirala zlasti na dela avtorjev, kot so Uriel Weinreich, John J. Gumperz, Joshua A. Fishman, William Labov, Li Wei, v slovenskem prostoru pa na dela Tanje Petrović, Albine Nećak Lük, Nataše Gliha Komac, Vesne Požgaj Hadži, Sonje Novak Lukanovič, Karmen Kenda-Jež ter na druga relevantna domača in tuja dela s področja sociolingvistike in raziskovanja večjezičnosti.